

GRACZA LAJOS

Kiss József német nyelvű autográf önéletírása

Az alább bemutatott dokumentumok a Liszt Ferenc Archívum (Budapest–Göppingen) gyűjteményében találhatók. Az autográf önéletírás és a hozzá tartozó kísérőlevél számos olyan információt tartalmaznak, amelyek elemzése újabb részletekkel bővítheti irodalomtörténeti ismereteinket, s árnyalhatja Kiss József irodalmi munkásságának egyoldalú értékelését. A források az élete felezőpontjára érkezett költő első korszakának, az általunk „szárnypróbáltatások és vándoréveknek” nevezett időszak végén születtek, röviddel Budapestre költözése előtt.

A levél

Saját kezűleg írott, aláírt, a hely és a dátum megjelölésével; fél oldalon, tojáshéjszínű, vízjel nélküli papíron. Mérete 22,8×14,6 mm.

Geehrter Freund!

Hier das Gewünschte, – machen Sie daraus etwas wenn Sie können. Ich habe das Spamersche Lexicon erst nachdem ich diese Zeilen aufs Papier geworfen zu Gesicht bekommen, sonst hätte ich mich kurzer gefasst und sie viel Mühe der Umarbeitung enthoben.

Sie bestens grüssend

Ihr

Kiss

Temesv 20 Nov 1880

Magyar fordításban:

Tisztelt Barátom!

Mellékelem, amit kért,¹ – csináljon belőle valamit, ha tud. A Spamer-féle Lexikon² csak azután került a szemem elé, miután ezeket a sorokat papírra vetettem, különben rövidebbre foghattam volna magam, és megkímélhettem volna Önt az átdolgozástól.

Legjobb üdvözetét küldi Önnek az Ön Kisse

Temesvár, 1880. november 20-án

* A szerző a Liszt Ferenc Archívum (Budapest–Göppingen) alapítója és vezetője.

1 Ti. az önéletírást.

2 *Illustrierte Konversations-Lexikon: vergleichendes Nachschlagebuch für den täglichen Gebrauch [...]*, 1–10 köt. (Leipzig–Berlin: Otto Spamer, 1870–1882).

Saját kezűleg írott, másfél lapon, tojáshejszínű, vízjel nélküli papíron. Mérete 22,8×14,6 mm.
A szöveg betűhív átírása:

Josef Kiss wurde im Jahre 1843 30 November in Mező Csáth Borsoder Comitát geboren. Seine Kindesjahre verlebte er in dem reizenden Rimathal inm Gömörer Comitát, wohin seine damals ziemlich wohlhabenden Eltern <...> aus der Theis-Gegend nach der Revolution übersiedelten, die ersten Juden, welche diesen der allgemeinen freizügigkeit eröffneten Landstrich occupieren durften. Die Bevölkerung dieses Thales ist eine urmagyarische, und der Palóczen Dialekt der landläufige. Die melodiose kraftvolle Sprache des Volkes, seine Märchen, Sagen, Sprüche Lieder und der ganze unverfälscht naive Ideengang desselben übten nachhaltigen Einflussz auf die Geistesrichtung des Knaben, der schon mit 13 Jahren <P...> ganz annehmbaren Proben seiner dichterischen Begabung zu Tage förderte. Sein<e Elt> Vater widmete ihm dem Talmudstudium und schickte ihm zu einem der bedeutenderem Fachgelehrten in der Nähe Preszburgs. Nach einem Jahre jedoch vertauschte K. diese Lehranstalt mit der Hochschule in Debreczin, wo er einige Jahre – jedoch mit wenigem Erfolg – den Studien[u]m oblag. Nach dem Tode seiner Mutter 1860 verliesz K. bei Nacht und Nebel Debreczin, wo er in dem letzten Jahre mit den grässlichsten Noth zu kämpfen hatte <da dem>, und fuührte einen langen schönen Sommer hindurch ein vagierendes Leben auf den Heidedörfern Niederungarns. Zog mit den Zigeunern auf den Puszta umher und dichtete <...> eine Menge von den Liedern, von denen aber in seine<...> spätere<...> Sammlung nur wenig Aufnahme fand. Bis zum Jahre 1868 lebte er als Erzieher an <und...> verschiedenen Orten, <...> und kam schliesszlich in diesem Jahre <...> mit einem Heftchen Gedichte „Zsidó dalok” Aigner és Rautmann 19868 (Judenlieder) betitelt in die Landeshauptstadt nach Budapest. Das Heftchen fand eine mehr als freundliche Aufnahme und lenkte die allgemeine Aufmerksamkeit auf ihn. <...> Von 1870–73 redigierte K. <...> eine vielgelesene belletristische Wochenschrift („Képes Világ”) schrieb <...> unter dem Pseudonym Rudolf Szentesi einen 8 bändigen Sensations-Roman: „Budapesti rejtemek” redigierte <in> 1876 das jüdische Jahrbuch: Zsidó évkönyv Franklin Gesellschaft 1876, und gab in demselben Jahre seine Sammlung unter dem <Ti...> Titel: „Gedichte von Josef Kiss Franklin Gesellschaft” her aus, welche einen ungewöhnlichen Erfolg erraungen. Dieselben sind zum groszen Theile lyrischen Inhalts <...und> zeichnen sich durch Formvollendung aus <...> und haben moderne <...> Beziehungen zum Vorwurf. Beliebt und anerkannt sind seine Balladen, unter dessendiesen hat die Ballade „Simon Judit” <...> die meiste Verbreitung gefunden und zählt zu den schönsten Erzeugungen[?] der nach Arany’schen Periode. Gegenwärtig lebt K. in Temesvár als Secretär der selbistr. Gemeinde. Im J[ahr]. 1878 wurde denrselbe zum Mitglied der Petöf<y>i-Gesellschaft gewählt. –

A magyar fordításában dőlt betűvel jelöltem meg azokat a helyeket, ahol a ma ismert életrajzokhoz viszonyítva újszerű adatokat közöl szerzőjük.

Kiss József 1843. november 30-án született Mezőcsáton, Borsod vármegyében. Gyermekkorát Gömör vármegye elragadó Rima-völgyében töltötte, ahová az *akkoriban tehetsz szülei* a forradalom után települtek át a Tisza vidékéről, az első zsidók, akik elfoglalhatták ezt az általános szabad költözködési jog által megnyitott vidéket. E völgy népessége ősmagyar, és a palóc nyelvjárás a szokásos. A nép dallamos, erőteljes nyelve, meséi, mondái, közmondásai, dalai és egészen hamisítatlanul egyszerű észjárása maradandó benyomást gyakoroltak a gyermek gondolatvilágára, akinek *már tizenhárom éves korában költői tehetsége egészen elfogadható bizonyítékai láthattak napvilágot*. Apja Talmud-tanulmányokra szánta, és elküldte Pozsony közelébe az egyik jelentősebb szaktudóshoz. Egy év elteltével azonban K. felcserélte a tanintézetet a debreceni főiskolával, ahol pár évig – azonban kevés eredménnyel – a tanulmányoknak szentelte magát. Anyja halála után 1860-ban – köd előttem, köd utánam – K. elhagyta Debrecent, ahol az utolsó évben borzasztó szükséggel kellett küzdenie, és egy hosszú, szép nyáron keresztül kóborló életet folytatott Alsó-Magyarország mezőfalvaiban. Cigányokkal vándorolt a pusztán és költött egy csomó dalt, amelyekből azonban csak került be egy későbbi gyűjteménybe. 1868-ig nevelőként él különböző helyeken, és végül egy füzetecske költeménnyel – melyek „Zsidó dalok” címen jelentek meg az *Aigner és Raumann*-nál 1868-ban³ – érkezett a fővárosba, Budapestre. A füzetkét több mint barátságosan fogadták, és ez ráirányította az általános figyelmet. 1870–73 között K. egy szépirodalmi folyóiratot szerkesztett (Képes Világ)⁴, Rudolf *Szentesi* álnév alatt nyolckötetes szenczióhajászó regényt írt „Budapesti rejtelmek”⁵ címen, 1876-ban a Franklin-Társulat kiadásában megjelenő Zsidó évkönyv 1876-et szerkesztette, és ugyanabban az évben kiadott egy gyűjteményt „Kiss József költeményei, Franklin-Társulat” címen, amely szokatlan eredményt ért el. A költemények legnagyobb része lírai tartalmú, formai tökéletességük által tűnnek ki, és modern kapcsolatokat vetnek szemükre. Kedveltek és elismertek balladáit, amelyek közül a „Simon Judit” terjedt el leginkább és az Arany utáni korszak legszebb termésének számít. K. jelenleg Temesvárott él mint az ottani Hitközség titkára. 1878-ban nevezett *tagjául választotta a Petőfi-Társaság*.⁶ –

A kéziratok *címzettje* ismeretlen, ezért a valószínűsítés módszerével kíséreljük meg feltárni kilétét. Három körülmény segíthet a feladat megközelítésében. Először: az autográfok bécsi gyűjteményből kerültek Archivumunk birtokába, a címzettet tehát valószínűleg a korabeli Bécsben kell keresnünk. (A kéziratok borítójának német nyelvű, idegen kéztől származó feliratát alább közöljük.) Másodsor: Kiss József *barátomként* szólítja meg, tehát személyesen ismerhette. Végül: a kéziratok tartalma alapján feltételezhetjük, hogy a címzett irodalmár, publicista vagy szerkesztő lehetett.

Ha szemügyre vesszük a magyar irodalom akkori bécsi ismerőit, akik hazánk költőivel tartottak kapcsolatot, a címzettet talán a magyar versek műfordítói között

3 A korábbi szakirodalom, pl. *A magyar irodalmi lexikon* szerint a versek a költő „saját költségén” jelentek meg.

4 A szerkesztői tisztséget a megbetegedett Vértesi Arnoldtól vette át.

5 A rémtörténetek nyolc füzetben jelentek meg.

6 *A Pallas Nagy Lexikon* adata szerint: 1877. Az elektronikus lexikonok taglistáján nem szerepel Kiss József neve.

kell keresnünk. E módszerrel – feltevésünk szerint – a címzett a Bécsben élő, Magyarországról származó Ladislaus von Neugebauerrel azonosítható. Aszódi Neugebauer László (1845–1919) Petőfi verseinek ismert fordítója volt, s ugyancsak tagja a Petőfi-Társaságnak. Néhány évvel később kiadta Kiss József számos versének német fordítását is. Amíg tehát újabb adatok nem merülnek fel, őt tekintjük a fenti kéziratok címzettjének.

Geschätzter Freund!

hier das gewünschte. – Machen Sie daraus etwas
~~was~~ die Nummer. Ich habe das spanische
 Lexicon erst nach dem ich diese Zeile aufs Papier
 geworfen, zu Gesicht bekommen, sonst hätte
 ich mich nach Kugler gefasst und die Stellen
 der Mitte der Anmerkung entnommen.
 Liebes Freundes
 Ihr
 Tübingen 20 Nov 1880
 Kiss

Josef Kriis wurde im Jahre 1843 30 November in Merö-Bath
 Borodex Comitatus geboren. Seine Kinderjahre verlebte er in
 dem reizenden Rimathal im Gänöcker Comitatus, wohin sein
 Vater ziemlich wohlhabender Elcker ~~aus~~ aus der Theis-
 gegen nach der Revolution übersiedelten, die ersten
 Jahren, welche diesen der allgemeinen Freizügigkeit eröff-
 neten Landstrich occupieren durften. Die Bevölkerung
 dieses Thales ist eine magyarische und der Palöcker
 Dialekt der Landlärige. Die malatiöse Kraftvolle
 Sprache des Volkes, seine Märchen, Sagen, Sprüche
 Kinder und der ganze unversehrte naive Plebe-
 gang desselben übten nachhaltigen Einfluss auf
 die Geistesrichtung des Knaben, der schon mit 13
 Jahren ~~aus~~ ganz annehmbaren Proben seiner dichte-
 rischen Begabung zu Tage kam. Seine Eltern wun-
 nten ihm dem Pädagogium und schickte ihn zu
 einem der bedeutendsten Fachgelehrten in der Nähe
 Presburgs. Nach einem Jahre jedoch veranlasste K.
 sein Elternrat mit der Hochschule in Debreczin,
 wo er einige Jahre - jedoch mit wenigem Erfolg - den
 Studien oblag. Nach dem Tode seiner Mutter 1860 verließ
 K. bei Nacht und Nebel Debreczin, wo er in dem letz-
 ten Jahre mit der gräßlichen Katt zu kämpfen hatte
~~da~~ und führte einen langen schönen Sommer hindurch
 ein reizendes Leben auf den Feiertagen Niederungan-
 zag mit den Zigeunern auf der Pucka nimmer und
 dichtete eine Menge von den Liedern, von denen aber
 in seiner späteren Sammlung nur wenige Aufnahme fand.
 Bis zum Jahre 1868 lebte er als Erzieher, ^{an} ~~mit~~ verschiedenen
 Orten, ~~mit~~ kam schließlich in diesem Jahre ~~mit~~ mit
 einem festen Gedichte ^{„Zsoltó dalok“} (Hörslieder) bestehend
 in die Landeshauptstadt nach Budapest. Das feste
 fand eine mehr als freundliche Aufnahme und lenkte die
 allgemeine Aufmerksamkeit auf ihn; ~~mit~~ ~~von~~ ~~dem~~ ~~ersten~~ ~~ersten~~
~~Gedichte~~ ~~und~~ ~~war~~ ~~in~~ ~~dem~~ ~~Jahre~~ ~~1870~~ ~~-~~ ~~73~~ ~~redigiert~~
 K. ~~hatte~~ eine vielgelesene belletristische Wochenschrift
 (Képes Világ) schrieb ~~unter~~ dem Pseudonym Rudolf Kruszi
 einen 8 Bändenigen ~~Roman~~ Sensations-Roman: „Budapesti kelmek“.

redigirte ~~im~~ 1876 das jüdische Jahrbuch: David's Eukimyo
 Franklin's Gesellschaft 1876. und gab in demselben Jahre
 seine Sammlung unter dem ~~Titel~~ Titel: "Gedichte von Josef
 Weiss, Franklin's Gesellschaft" her aus, welche einen ungewöhn-
 lichen Erfolg errangen. Dieselben sind zum grossen Theile
 lyrischen Inhalts ~~und~~ zeichnen sich durch formvolles
 Bauen ~~und durchwiegende neuen, ungewohnten~~ und haben
 manchen ~~gegenwärtigen~~ ^{aus} ~~und~~ ^{unser} ~~gegenwärtigen~~ ^{hat die} ~~und~~ ^{Ballade}
 Lieder mit Anerkennung sind seine Balladen, dessen Ballade
 "Lamm's Tod" ~~bildet gegenwärtig in der~~ ^{die meiste}
 Neubearbeitung gefunden und zählt zu den schönsten ^{Exemplaren}
 nach Arany'schen Gedichten. Gegenwärtig lebt K. in
 Temesvár als Lehrer an der neu. Gemeindegemeinde. Im J. 1878
 wurde derselbe zum Mitglied der Petőfi-Gesellschaft
 gewählt. —